

از خانه تا سیاه خانه جایگاه معماری در سیاه چادر کوچ نشینان

نجمه حساس

کارشناس ارشد مرمت و احیا بناهای تاریخی

Plakat341@yahoo.com

چکیده

عشایر به تبع نوع زندگی و ضرورت‌های زیستی، سکونت‌گاه‌هایی با مشخصات ویژه دارند که در هماهنگی کامل با شرایط حاکم بر زندگی آنان است. این چادرها که طی قرن‌ها به عنوان بهترین و مناسب‌ترین سرپناه‌های عشایر مطرح بوده‌اند به دلیل سهولت در برافراشتن، تهیه کردن و حمل و نقل کاملاً سازگار با این شیوه زندگی هستند. این سازه بومی سکونت‌گاهی چهارفصل است که با اندک تغییراتی، خود را با فصول مختلف هماهنگ می‌گرداند و در آن علاوه بر رعایت شرایط لازم برای زندگی، به جنبه‌های هنری نیز توجه شده و به خوبی نوعی از تکنولوژی بومی اصیل و ابتکار را به نمایش می‌گذارد. در تقسیم‌بندی فضای داخلی این سکونت‌گاه بومی، از فضا به بهترین وجه استفاده شده است. تقسیم‌بندی فضاهای آن ریشه در تجربیات، اعتقادات و باورهای فرهنگی از جمله در نظر گرفتن مسائلی نظیر محرمیت مردم دارد. این سازه از مصالح بوم آورد و در تطابق با شرایط زیستی حاکم به وجود آمده است و یک سازگاری با محیط خشن و غیر قابل پیش‌بینی زندگی عشایر دارد، که در بردارنده استراتژی کاملاً هدف‌گرایانه مبتنی بر آگاهی و تفکر است. مطالعه حاضر به روشنی نشان می‌دهد سیاه چادر، تمامی تعاریف و معانی خانه را داراست، با حداقل هزینه و با ظاهری ساده ولی کارایی بسیار بالا و ایده آل. این پژوهش برگرفته از فصل‌های پایان‌نامه کارشناسی نویسنده با عنوان حفاظت از سیاه چادرهای عشایر قشقایی فارس است که موفق به ثبت ملی این سازه در فهرست آثار ملی ایران شده، تنظیم گردیده و اساس تحقیقات بر پایه شناخت تاریخ، جایگاه و معانی خانه و تطبیق و بررسی این مفاهیم با سیاه چادرهای عشایر و علت نام‌گذاری سیاه خانه بر این سازه و تحلیل معمارانه آن است. این تحلیل‌ها بر روی سیاه چادرهای عشایر قشقایی فارس طایفه کشکولی بزرگ به عنوان نمونه صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: سیاه چادر، کوچ نشینی، خانه، سیاه خانه، سرپناه.

۱- مقدمه

ایلات و عشایر بر مبنای دامداری و به منظور تأمین علوفه برای دام‌هایشان می‌بایست تغییر مکان دهند که این نکته علی‌رغم دارا بودن مشکلاتی در جابجایی و کوچ، منجر به ساده‌تر شدن زندگی آنها و سکنی‌گزیدن در سکونت‌گاههای موقت می‌گردد. یکی از گونه‌های حائز اهمیت در سکونت‌گاه‌های موقت، چادرها هستند که در سرزمین پارس با نام سیاه چادر شناخته شده است. در این راستا به بررسی خانه و انطباق آن با سیاه چادر پرداخته، تا دیگر نتوان به راحتی از به این سازه به ظاهر ساده نگاه کرد.

این پژوهش به معرفی خانه عشایر کوچ‌نشین پرداخته و در این راستا سیاه چادرهای عشایر قشقایی فارس طایفه کشکولی بزرگ را به عنوان نمونه مورد تحلیل قرار داده است. ایل کشکولی بزرگ از حدود ۴۰ طایفه تشکیل می‌شود که به همراه سایر تیره‌های قشقایی بیلاق- قشلاق می‌گردند. بیلاق آنها قسمتی از شمال سمیرم (دیزجان) بوده است زمستان را به مناطق جنوبی فیروزآباد کوچ می‌کردند بعدها قشلاق آنها به ماهور میلانی تغییر کرد. کمی بعد از جانب کلاتر ایل محل بیلاقی آنها به همایجان و کمهر که از لرهای ممسنی خریداری می‌شود تغییر